

शालया

शाखरं, ली, अश्वतमसम् । घातुके, त्रि । इति
मदितो ॥ (शर्वर्या इदम् । शर्वरी + अण् ।)
शर्वरीसम्बन्धिनि, चि ॥

शर्वरी, स्त्री, रात्रिः । इत्यमरटीकायां भरत-
धृतवाचकतिः ॥

शान, उ ऋ कत्यने । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भा०-
आश्व०-सक०-सेट् ।) कत्यने प्रशंसायाम् । उ,
शालते गुणिष्णं गुणी । ऋ, अशशालत् ।
इति दुर्गादासः ।

शाल, पुं, (शलते प्रशंसते इति । शाल +
घञ् ।) मत्स्यभेदः । गजाड इति ख्यातः ।
प्राकारः । उच्चविशेषः । तत्पर्यायः । सर्जः २
कार्थः ३ अश्वकर्णकः ४ शस्यसम्बरः ५ इत्य-
मरः ॥ शङ्कुवृक्षः ६ । इति रत्नमाला ॥ नद-
भेदः । इति शब्दरत्नावली ॥ शालनुपः । स तु
शालिवाहनराजः । इतिः विश्वः ॥ हलमात्रम् ।
इति राजनिर्घण्टः ॥ * शालो भस्मि धीवर एव
दास इत्युभभेदात्तालव्यादिः । दन्त्यादिषु ।
कैवर्त्त इव बहाराजीवोत्पलसालो वसन्तकाल
आजगाम । इति वासवदत्तज्ञेपात् । कैवर्त्त-
पत्ने सालो मत्स्यविशेषः । वसन्तपत्ने सालस्य
पुष्पं सालम् । इति भरतः ॥

शालग्रामः, पुं, विष्णुमूर्त्तिविशेषः । स च गण्ड-
क्युद्भववज्रकोटकतचक्रयुक्तशिला हारकोद्भव-
नादृशशिला च । तस्य माहात्म्यलक्षणदि-
यथा,—

“प्रसङ्गात् कथयिष्यामि शालग्रामशिलार्चनम्
निष्कामो मुक्तिमाप्नोति मूर्त्तिं ध्यायन् स्तवन्
जपन् ॥

गङ्गचक्रगदापद्मं केशवाख्यो गदाधरः ।
साज्जकौमोदकौचक्रगङ्गी नारायणो विशुः ॥
स च शङ्काजपदो माधवः श्रौगदाधरः ।
गदाजगङ्गचक्रौ वा गोविन्दाख्यो गदाधरः ॥
पद्मशङ्कादिगदिने विष्णुशङ्काय वै नमः ।
सशङ्काजगदाचक्रमधुसूदनमूर्त्तये ॥
नमो गदासिचक्रायुक्तवै विक्रमाय च ।
साविकौमोदकौपद्मशङ्कवामनमूर्त्तये ॥
शङ्काजचक्रगदिने नमः श्रौधरमूर्त्तये ।
हृषीकेश साविगदाशङ्कपद्ममोऽस्तु ते ॥
साज्जगदाचक्रपद्मनाभस्वरूपिणे ।
दामोदर शङ्कागदाचक्रपद्मिन्नमोऽस्तु ते ॥
साविशङ्कगदाजाय वासुदेव नमो नमः ।
शङ्काजचक्रगदिने नमः सङ्कर्षणाय च ॥
शङ्कचक्रगदाजाय धृतप्रद्युम्नमूर्त्तये ।
नमोऽनिरुद्धाय गदाशङ्काजवरधारिणे ॥
साज्जगदाचक्रपुरुषोत्तममूर्त्तये ।
नमोऽधीचक्ररूपाय गदाशङ्कविधारिणे ॥
नृसिंहमूर्त्तये पद्मगदाशङ्कविधारिणे ।
पद्माविशङ्कगदिने नमोऽस्त्वत्तमूर्त्तये ॥
मशङ्कचक्राजगदं वनाहं नमिषो नमः ।
उपेन्द्रं गदिने साविपद्मशङ्क नमोऽस्तु ते ।
सचक्राजगदाशङ्कयुक्ताय हरिसूर्त्तये ।

शालया

सगदाजाविशङ्काय नमः श्रौकण्यमूर्त्तये ॥
शालग्रामशिलाहारगतलग्नहिचक्रधृक् ।
शुक्लाभाख्यस्य सोऽव्याहः सदैव श्रौगदाधरः ॥
लग्नहिचक्रौ चक्राभः पूर्वभागस्तु पुष्कलः ।
सङ्कर्षणोऽय प्रद्युम्नः सूक्ष्मचक्रस्तु पीतकः ॥
स दीर्घः स शिरस्त्रिद्वो योऽनिरुद्धस्तु वर्तुलः ।
नानाहारहरेख्यश्च श्रय नारायणोऽसितः ॥
मध्ये गदाकृता रेखा नाभिपद्ममहोन्नतः ।
पृथुचक्रो नृसिंहो वः कपिलोऽव्यात्तिबिन्दुकः ॥
अथवा पञ्चबिन्दुस्तत्पूजनं ब्रह्मचारिणः ।
वराहशक्तिलिङ्गोऽव्याधिपमङ्गयचक्रकः ॥
नीलस्त्रिरेखः स्थूलोऽय कूर्ममूर्त्तिः स्वबिन्दुमान् ।
कृष्णः सवसुंलावर्गः पाण्डुरोन्नतपृष्ठकः ॥
श्रीधरः पञ्चरेखोऽव्याहनमालागदाङ्कितः ।
वामनो वर्तुलो नाम वामचक्रः सुरेश्वरः ॥
नानावर्णोऽनेकमूर्त्तिर्नागभोगी त्वनन्तकः ।
स्थूलो दामोदरो नीलो मध्ये चक्रः भुनीलकः ॥
संकीर्णहारको वोऽव्यादय ब्रह्मा सुमोहितः ।
सदीर्घरेखा श्रुधिर एकचक्राम्बुजः पृथुः ॥
प्रत्युच्छिद्रः स्थूलचक्रः कृष्णोऽबिन्दुश्च बिन्दुमत् ।
हयग्रीवोऽङ्गुशाकारः पञ्चरेखः ममन्ततः ॥
वैकुण्ठोऽमलवदभाति एकचक्राम्बुजोऽसितः ।
मत्स्यो दीर्घाम्बुजाकारो हाररेखस्तु पाण्डुरः ॥
वामचक्रो द्धरेखः श्यामो वोऽव्यात्तिविक्रमः ।
शालग्रामे हारकायां स्थिताय गदिने नमः ॥
एकेन लक्षितो वोऽव्याद्गदाधारी सुदर्शनः ।
लक्ष्मो नारायणो हाभ्यां त्रिभिर्मूर्त्तिस्त्रिविक्रमः ॥
चतुर्भिश्च चतुर्व्यूहो वासुदेवश्च पञ्चभिः ।
प्रद्युम्नः पङ्कभिरैवाव्यात् सङ्कर्षण इतः स्तुतः ॥
पुरुषोत्तमोऽष्टभिः स्याच्च नवव्यूहो नवान्नितः ।
दशवतारो दशभिरनिरुद्धोऽवतादय ।
हादश्यात्मा हादशभिरत कुर्वी ह्यनन्तकः ॥”
इति पाप्ने पातालखण्डे १० अध्यायः ॥
अपि च ।

ईश्वर उवाच ।

“शालग्रामे मणौ यन्ते मण्डले प्रतिमासु च ।
नित्यन्तु श्रीहरेः पूजा केवलेन जलेन तु ॥
गण्डक्यामिकदेशे तु शालग्रामस्थलं महत् ।
पापाणान्तर्भवं यत्तत् शालग्राममिति स्थितम् ॥
शालग्रामशिलास्पर्शात् कोटिजन्माघनाशनम् ।
किं पुनर्जननं तत्र हरिः सात्रिध्यकारणम् ॥
शालग्रामैकयजनात् शतलिङ्गफलं लभेत् ।
बहुभिर्जन्मभिः पुण्यं यदि कृष्णशिलां लभेत् ॥
गीष्पदेन च चिह्नं तेन वै त्रायते नरः ।
आदौ शिलां परोक्षेत् स्निग्धां श्रेष्ठाञ्च मेच-
काम् ॥
अक्षया मध्यमा प्रोक्ता मिथ्या मिथ्यफलप्रदा ।
सर्वकामप्रदा सौम्या कराला भयदुःखदा ॥
स्निग्धा च श्रीकरी नित्यं रूक्षा दारिद्र्य-
दायिका ।
चूदा बुद्रफला प्रोक्ता स्थूला स्थूलफलप्रदा ॥
मदा काष्ठं स्थितो वर्द्धसम्येन च प्रकाशते ।

शालया

यथा तथा हरिर्वापी शालग्रामे प्रकाशते ॥
प्रत्यहं हादश शिलाः शालग्रामस्य योऽर्चयेत् ।
हारवत्याः शिलायुक्ताः स वैकुण्ठे महीयते ॥
शालग्रामशिलायान्तु गङ्गरं लक्ष्यते नरः ।
पितरस्तस्य तिष्ठन्ति तृप्ताः कल्यान्तरं दिवि ॥
शालग्रामशिला यत्र यत्र हारवती शिला ।
सृते विष्णुपुरं याति कृतार्थं योजनत्रयम् ॥
जपपूजा च होमश्च सर्वं कोटिगुणं भवेत् ।
मनस्कामः सदाभोष्टं क्रोशमात्रं समन्ततः ॥
कीकटोऽपि सृतो याति वैकुण्ठभवनं नरः ।
शालग्रामशिलायां यो मूल्यमुत्पादयेन्नरः ॥
विक्रेता चानुमन्ता च यः परीचानुभोदकः ।
सर्वे ते नरकं यान्ति यावदाहृतसंभवम् ।
अतस्तं वर्जयेद्देवि ! हरिविक्रयणक्रमम् ॥
शालग्रामोद्भवो देवो यो देवो हारकोद्भवः ।
उभयोः सङ्गमो यत्र मुक्तिस्तत्र न संशयः ॥
हारकोद्भवः शङ्कश्च बहुचक्रेण चिह्नितः ।
चक्रमासौत् शिवाकारचित्स्वरूपनिरञ्जनम् ॥
नमोऽस्वोद्धाररूपाय सदानन्दस्वरूपिणे ।
शालग्रामे महाभाग भक्त्यानुग्रहं कुरु ।
त्वया युतस्य धर्मस्य ऋणस्यस्य मे प्रभो ॥”
इति तत्रैव ११ अध्यायः

अपरञ्च ।

ब्राह्मण उवाच ।

“गण्डकीयं नदी राजन् ! सुरासुरनिसेविता ।
पुण्योदकपरोवाहैर्हतपातकसञ्चया ॥
दर्शनाम्नानसं पापं स्वर्गनात् कर्मजं दहेत् ।
शचिकं स्वीयतोयस्य पानतः पापसञ्चयम् ॥
पुरा दुष्टाः प्रजा नाथः प्रजाःसर्वा विपापनः ।
स्वगण्डादिप्रयोऽनेकपापघ्नीं सृष्टवानिमांम् ॥
एनां नदीं ये पुण्योदां सृशन्ति सुतरङ्गिणीम् ।
ते गर्भभाजो नैव स्युरपि पापकृता नराः ॥
तस्यां भवा ये चाश्मनश्चक्रचिह्नैरलङ्कृताः ।
ते साक्षाद्भवन्तो हि स्वस्वरूपधराः पराः ॥
शिलाः संपूजयेद्यस्तु नित्यं चक्रयुताः सदा ।
न जातुचिज्जनन्या वै जठरं समुपाविशेत् ॥
पूजयेद् यो नरो धीमान् शालग्रामशिलां
वराम् ।
तेनाचारवता भाव्यं दम्भमोहवियोगिना ॥
परदारपरद्रव्यविमुखेन नरेण च ।
पूजनीयः प्रयत्ने न शालग्रामः सचक्रकः ॥
हारवत्या भवं चक्रं शिला वै गण्डकीभवा ।
पुंसां क्षणादरन्त्येव पापं जन्मशतार्जितम् ॥
अपि पापसहस्राणां कर्त्ता तावन्नरो भवेत् ।
शालग्रामशिला श्रापः पीत्वा पूयते तत्क्षणात् ॥
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वेदपथे स्थितः ।
शालग्रामं पूजयित्वा गृहस्थो मोक्षमाप्नुयात् ॥
न कदाचित् स्त्रिया काव्यं शालग्रामस्य पूजनम्
भर्त्तृदीनाय सुभगा सर्वलोकाहितेषया ॥
मोहात् सृशेत महिला जन्मशालगुणाश्रिता ।
हित्वा पुण्यसमूहस्तु सत्वरं नरकं व्रजेत् ॥
स्त्रीपाणिमुक्तपुण्याणि शालग्रामशिलेपरि ।